

ressò mont-roigenc

INDRETS MIRONIANS A PARÍS (i 4): 1926...

Martí Rom
www.martirom.cat

10-10-2018

Després de l'èxit de la seva segona exposició a París, a la Galerie Pierre, al mes de juny de 1925, Miró va tornar a Mont-roig. A inicis de novembre marxa a París a la inauguració de la primera exposició del grup surrealista, el 13 de novembre a la Galerie Pierre (13 rue Bonaparte). Hi participa amb dues de les seves darreres obres: "Carnaval d'Arlequí" i "Diàleg d'insectes", del 1924-1925. La l'exposició "La Peinture surréaliste" es va fer fins al 25 de novembre; hi havia obres de Max Ernst, De Chirico, Man Ray, Paul Klee, Picasso... Fou un gran èxit.

Deuria ser en aquest moment que Miró va conèixer la pintura de Paul Klee. *"Junts, Masson i jo, vàrem descobrir a Klee, descobriment essencial pels dos. Primer per les reproduccions, en la gran llibreria del bulevard Raspail. Després, en una petita galeria a la cantonada del carrer Vavin; el seu propietari anava de tan en tan a veure a Klee i portava algunes aquarel·les dels seus viatges. Ens avisava i nosaltres i anàvem corrent..."*¹. Era la Galeria Vavin-Raspail, del 28 rue Vavin. He trobat que la primera exposició d'aquarel·les de Klee a París fou del 21 d'octubre al 14 de novembre de 1925. En una carta a Sebastià Gasch del 2 de novembre, Miró esmenta aquesta exposició. Curiosament en aquesta mateixa galeria, uns mesos abans, a inicis de maig, hi va fer la seva primera exposició individual Jacint Salvadó, el mont-roigenc Cintu Quadrus. Era una de les galeries amb més prestigi de París.



Cité des Fusains (22 rue Tourlaque)

En aquest retorn a París Miró encara s'allotja al taller del 45 rue Blomet². Ara viatja sovint. El 8 de gener de 1926 està a Mont-roig³. A inicis de febrer torna a estar a París.

¹ Text "Record del carrer Blomet" transcrit per Jacques Dupin (1977). Traduït del llibre "Joan Miró. Escritos y conversaciones" de Margit Rowell (IVAM – Murcia, Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Murcia, 2002), pàg. 164.

² Hi ha dues cartes a Sebastià Gasch del 2 i 15 de novembre.

Deixa aquell taller on ha estat des del 1921 i se'n va al 22 rue Tourlaque, conegut com Cité des Fusains, vora el cementiri de Montmartre. Li havia llogat el seu marxant Jacques Viot.

*“Hi havien estat Toulouse-Lautrec i André Derain, i on Pierre Bonnard encara té el seu estudi. En aquella època hi havia Paul Éluard, Max Ernst, Arp... Vaig posar a la porta un cartell que havia trobat en una botiga: Tren que passa sense parar. La cosa anava millor, però encara era prou dur. Un cop amb Arp vam menjar raves amb mantega. Quan vaig poder, vaig agafar un estudi més gran a la planta baixa, però no hi vaig estar molt temps...”*⁴.

En aquest recorregut nord-sud de la vida artística a París, primer, a inicis del segle XX, a Montmartre, i a partir dels anys vint a Montparnasse, Miró retornava a la colina de Montmartre⁵. Potser seguint el grup surrealista. Vèiem que Breton el 1922 havia anat a viure a tocar de la place Blanche, al boulevard de Clichy, prop de Pigalle⁶.

El mes d'abril Miró va a Montecarlo a preparar els decorats i el vestuari pels Ballets Russos, de “Romeu i Julieta”. Es va estrenar el 4 de maig. A continuació deuria anar a París, d'on marxa precipitadament en rebre l'avís de la mort del seu pare, Miquel Miró Adzaries. Fou el 9 de juliol al mas de Mont-roig. Aleshores, Miró es convertia en el cap de la família. S'estarà a Mont-roig fins al desembre, uns sis mesos, amb alguna visita a Barcelona; ho sabem per una carta a Sebastià Gasch, del 7 d'octubre, on esmenta que feia uns dies havia coincidit amb Picasso⁷, a Barcelona.

Enmig, el juny de 1926 Jacques Viot, el seu marxant i gerent de la Galerie Pierre (de Pierre Loeb), desapareix de la vida parisenca (se'n va a Tahití), deixant un bon nombre de deutes que compliquen la vida d'alguns artistes; entre ells Miró. Pierre Loeb assumirà aquells contractes.

Gairebé sempre devia passar els Nadals a Barcelona. Encara més aquest any 1926 en què havia mort el seu pare feia uns sis mesos i la seva mare restava sola. A mitjans de gener de 1927 ja estava a París⁸. Uns dies després, 24 de gener, escriu a Sebastià Gasch: *“Trebollo molt. Veig a molt poca gent, només de tan en tan per a donar fe de vida. Ningú ha vist el que he fet aquest estiu i el que faig ara...”*.

Quan Miró torna París, deixa a banda els “Paisatges imaginaris” que estava fent a Mont-roig i continua amb les “Pintures oníriques” (o “Pintures de somni”).

Miró viu aquell hivern de 1927 pràcticament tancat al taller de la Cité des Fusains, al 22 rue Tourlaque. Li explicava a Melià: *“Encara existeix un jardí amb molts d'obradors de pintors famosos. És una meravella, un lloc tranquil amb una gran importància històrica...”*⁹. És un conjunt de tallers d'artistes en una mena de passatge que comunica

³ Postal a Sebastià Gasch.

⁴ “Je rêve d'un grand atelier” (“Somio amb un gran taller”), “XXe siècle” núm. 2 (1 de maig de 1938). Traduït del llibre de “Margit Rowell”, pàg. 228.

⁵ Era relativament a prop del famós Bateau-Lavoir, on va viure Picasso de 1904 al 1909. Era al 13 rue Ravignan. Actualment és la place Émile Goudeau.

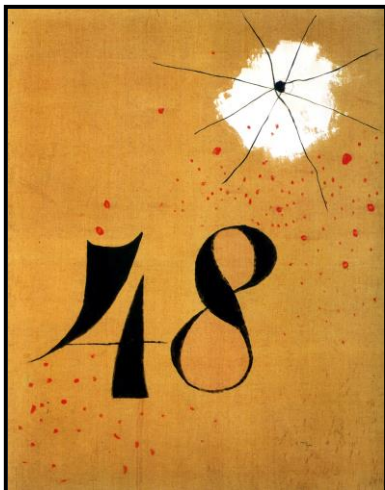
⁶ Al 42 rue Fontaine.

⁷ Al restaurant Catalunya, a la cantonada mar del carrer Bergara amb aquesta plaça.

⁸ Hi ha una postal a Sebastià Gasch del 16 de gener.

⁹ “Joan Miró, vida i gest” de Josep Melià (Doposa, 1973), pàg. 131.

els carrers Steilen i Tourlaque. Es va anar construint, del 1900 al 1915, des del carrer Steinlen; en aquest període hi tenien el taller André Derain i Pierre Bonnard. Cap els anys vint ja comunicava amb el carrer Tourlaque. En aquells anys d'inicis de segle, la Cité des Fusains i el Bateau-Lavoir eren els dos principals centres de producció artística de Montmartre.



Miró devia recordar el carrer Blomet quan al 1927 va fer la tela "Pintura / 48"¹⁰. Comentava: *"També vaig pintar, ho recordo bé, un enorme "48" sobre una tela molt sòbria. Era el número obsessiu que m'atreia al sortir, estava en l'edifici del davant, el 48 de carrer Blomet..."*¹¹.

En un text del 1938, Miró deia: *"Una vegada vaig voler tornar a veure l'estudi del carrer Blomet... Estaven enderrocant la casa. Un gran gos es va llençar contra mi..."*¹². Se'ns dubte aquell espai, aquell indret, tenia un rellevant valor sentimental per a Miró. A finals dels anys seixanta, va proposar a André Malraux, ministre de Cultura de França (del 1958 al 1969), dignificar aquell

espai, oferint una escultura seva. Volia que fos un homenatge a Robert Desnos¹³, assidu visitant del 45 rue Blomet i, a partir del 1926 (fins al 1930), instal·lat al taller del costat del de Miró, el que tenia André Masson. Robert Desnos fou un membre actiu de la Resistència francesa contra els alemanys, durant la II Guerra Mundial. Un cop detingut el van enviar a diversos camps de concentració; finalment, va morir el 1945 de tifus al de Terezín, prop de Praga, unes setmanes després que aquest camp fos alliberat.

Al 45 rue Blomet, el 1969, s'hi va fer un parc dit Square Blomet. El 1974 s'hi va col·locar l'escultura "Oiseau lunaire"¹⁴ (1966). Finalment, el juny de 2010, aquest parc va passar a dir-se Square de l' Oiseau lunaire.

És emocionant agafar el metro, la línia 12, fins l'estació de Volontaires i apropar-se al 45 rue Blomet. Primer trobarem, a la cantonada del carrer Copreaux amb el de Blomet, aquell mític Bal Nègre (ara Bal Blomet) que va posar de moda el mateix Robert Desnos. Després, unes poques cases més avall, el parc, l' Square de l' Oiseau lunaire. Molt probablement, tot apropant-nos ja podrem escoltar una certa cridòria de xiquets gaudint de diversos jocs. Potser trobarem, en algun banc, una mare amb un cotxet i alguns jubilats llegint el diari o conversant entre ells. Al fons del parc, seguint el camí principal, i visible des del carrer, hi ha, damunt d'una considerable peanya, l'escultura de Miró. És molt gran. Té les mides adequades per aquell espai. Diria que l'escultura deu fer gairebé uns 2,5 m. d'alçada.

¹⁰ "Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings" de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum I (1908-1930), n. 247.

¹¹ Text "Record del carrer Blomet" transcrit per Jacques Dupin (1977). Traduït del llibre "Joan Miró. Escritos y conversaciones" de Margit Rowell (IVAM – Murcia, Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Murcia, 2002), pàg. 161.

¹² "Je rêve d'un grand atelier" ("Somio amb un gran taller"), "XXe siècle" núm. 2 (1 de maig de 1938). Traduït del llibre de "Margit Rowell", pàg. 229

¹³ Robert Desnos (1900-1945).

¹⁴ Catàleg "Joan Miró Sculptures. Catalogue raisonné (1928-1982)" d'Emilio Fernández Miró i Pilar Ortega Chapel, núm. 68.



Miró, després d'aquell hivern tancat a la Cité des Fusains, al 22 rue Tourlaque, torna a Mont-roig a inicis de juliol de 1927. S'hi estarà fins a mitjans de novembre, uns quatre mesos llargs. En una carta a Ricart (11 d'agost), explica que per un excés de treball del darrer hivern li cal anar de tant en tant a Barcelona a seguir un tractament mèdic. Immediatament després de les festes de Nadal de 1927 torna a Mont-roig.

A l'octubre de 1927, Hadley Richardson, la primera esposa de Hemingway deixa el pis del 35 rue de Fleurus i va al 98 boulevard Auguste Blanqui. Amb ella va el quadre "La masia". Casualment el 1937 Miró anirà a viure al mateix edifici. Seria veí del seu quadre.

El 7 de febrer de 1928, Miró, en una carta a Josep Francesc Ràfols, des de Mont-roig, li diu que marxarà a París a finals de mes. I li envia una postal el 19 de febrer des de París, des del 22 rue Tourlaque. Aquest és un indret de Montmartre, relativament allunyat de la zona més turística del Sagrat Cor i la place du Tertre.

El 15 d'abril escriu a Picasso convidant-lo a la inauguració de l'exposició que farà, de l'1 al 15 de maig, a la prestigiosa Galerie Georges Bernheim, al 109 rue du Faubourg Saint-Honoré. Estava a prop, a uns dos-cents metres, de la Galerie La Licorne, del 110 rue de La Boétie, on va fer la seva primera exposició a París (1921). Era una zona noble de París, relativament a prop dels Camps Elisis. Aquesta exposició fou un èxit total, ho va vendre tot. Explica Miró: *“De les quaranta-una obres que hi havia, una dotzena se les reservà Pierre (Loeb) per a ell i totes les altres es vengueren. Més n’hi hagués hagut...”*¹⁵. Li van comprar grans col·leccionistes.

Al maig, Miró va a Brussel·les¹⁶ a veure una exposició de Hans Arp. A continuació va a Anvers, La Haia i Amsterdam¹⁷, on visitarà el Rijkmuseum. Però a mitjans de mes torna a estar a París¹⁸. A inicis de juny està a Barcelona. En una carta del 5 de juny a Ràfols li comenta que el proper 21 de juny es casarà. Però Miró no es va arribar a casar. *“... un 13 va ser el dia que vaig trencar cert nuviatge...”*, explica Miró en una reflexió que feia sobre la seva passió pels números¹⁹. O sigui, que fou el 13 de juny, vuit dies abans del casament. La novia era Pilar Tey. Sembla que hi va haver un conflicte, una forta discussió, amb la mare de Miró.

Un cop cancel·lat el casament, Miró aprofitarà per anar a Madrid, a finals de juny, a veure el Museo del Prado, en el centenari de la mort de Goya. Tornant de Madrid, a inicis de juliol, va al mas de Mont-roig. S’hi estarà fins mitjans de desembre de 1928, uns cinc mesos; amb alguna anada a Barcelona (a mitjans de novembre). Abans d’acabar l’any ja està a París²⁰. Continua al taller del 22 rue Tourlaque.

El 12 de març de 1929 Miró coneix a Luis Buñuel²¹. *“És un home simpatiquíssim i molt interessant... l’espero un d’aquests dies al taller...”*. Buñuel estava preparant el rodatge de la pel·lícula “Un chien andalou”. En una carta a Sebastià Gasch, del 22 de febrer, li diu que a finals de març anirà uns dies a Barcelona. El 5 d’abril ja està a París²².

També, per aquestes dates, Buñuel va a una de les reunions dels surrealistes del cafè Cyrano, a la Place Blanche (*al 82 boulevard de Clichy*). Ha acabat “Un chien andalou” i obté el reconeixement d’aquell grup. S’estrenarà el 6 de juny al Studio des Ursulines (10 rue des Ursulines), a Montparnasse. Buñuel vivia a prop, al 39 rue Pascal.

¹⁵ “Una conversa amb Joan Miró” de Francesc Trabal, pàg. 20.

¹⁶ Hi ha una postal a Ràfols del 5 de maig.

¹⁷ Hi ha postals del 5, 11 i 11 a Ràfols, Joan Prats i Sebastià Gasch.

¹⁸ Carta del 17 de maig a Ràfols.

¹⁹ En el text “Record del carrer Blomet” transcrit per Jacques Dupin (1977). Traduït del llibre de “Margit Rowell”, pàg. 161.

²⁰ Postal del 26 de desembre a Sebastià Gasch.

²¹ Ho explica en una carta del 13 de març a Sebastià Gasch.

²² Postal a Ràfols.

Miró va anar a Brussel·les a la inauguració d'una exposició seva que organitzà el seu marxant Pierre Loeb; era de l'11 al 22 de maig a la Galerie Le Centaure. De retorn passa per Anvers²³. De finals de maig al juny està a París.

En aquesta època és quan coneix Alexander Calder. Aquest havia fet una primera estada a París la tardor del 1926; s'allotjava al 22 rue Daguerre, al sud, a tocar, del cementiri de Montparnasse. Sabem que anava a les classes d'aquella acadèmia de dibuix La Grande Chaumière, on també hi havia anat Miró el 1920. Calder torna a París el novembre de 1928. Ara s'estarà al 7 rue Cels, molt a prop de l'anterior localització.

*“Un dia me'n vaig anar a Montmartre (al taller del 22 rue Tourlaque) a veure a Miró... Va ser molt amable i en va mostrar un o dos quadres seus, perquè els altres estaven en una exposició a Brussel·les... Miró va venir al meu taller un dia que jo hi feia una funció del Circ. Em sembla que li va agradar...”*²⁴. El setembre de 1932, Calder i la seva



esposa Louisa van estar, més o menys, una setmana al mas Miró, a Mont-roig. Van fer una representació del Circ per la família Miró i els pagesos del voltant²⁵.

Aquell any 1929 la temporada a Mont-roig seria curta, hi estaria (més o menys) juliol, agost i alguns dies de setembre, uns dos mesos i mig. Miró està preparant el casament amb Pilar Juncosa, la “cosineta” de Mallorca.

Mas Miró

El juliol visiten el mas de Mont-roig Hemingway i la seva segona esposa Pauline Pfeiffer, amb qui s'havia casat el 1927. Venien dels *sanfermines*, de Pamplona. Era la sisena vegada que l'escriptor americà hi anava; la primera fou el 1923. El 19 de juliol Miró envia una postal a Pilar Juncosa, i els Hemingway hi afegeixen unes paraules dient-li que esperen veure-la properament a París. Després anirien per tota Espanya seguint *corridas de toros*. Durant aquest estiu del 1929, Hemingway comença a preparar la seva novel·la “Muerte en la tarde” (“Death in the afternoon”, 1932).

A primers dies de setembre va uns dies a Barcelona, però torna a Mont-roig a finals de mes. Finalment es casarà el 12 d'octubre. A continuació, van anar a passar uns dies a Pollença.

El matrimoni Miró a inicis de desembre de 1929 ja estan instal·lats a París. El 7 de desembre Miró envia una postal a Ràfols; ara l'adreça és: 3 rue François Mouthon. Abans deuria passar pel taller de la Cité des Fusains, al 22 rue Tourlaque, a Montmartre a recollir les teles que hi havia i d'altres estris. Miró tornava a fer el salt nord-sud, ara al

²³ Postal del 13 de maig a Picasso.

²⁴ “El color dels meus somnis. Converses amb Georges Raillard”, Traus-8 Leonard Muntaner Editor (2009), nota 14, pàg. 148. Les declaracions de Calder diu que són del llibre “Autobiographie” (Maeght Éditeur, París 1972).

²⁵ Per a una major informació mireu el llibre “Joan Miró i Mont-roig: el xiscler de l'oreneta (1930-1983)” de Martí Rom (Arola Editors, 2018), pàg. 80.

sud de Montparnasse. Aquest indret està relativament a prop, a uns set-cents metres, del 45 rue Blomet, del taller que havia tingut del 1921 al 1926. Dues parades més avall de la de Volontaires de la línia 12 del metro, hi ha la de Convention. A dos-cents metres hi tenim el 3 rue François Mouthon.



3 rue François Mouthon

Aquesta zona de Convention és prou tranquil·la. El carrer François Mouthon queda pràcticament aïllat de la resta de la trama urbana, amb altres dos carrers formen un conjunt amb tan sols dues sortides. L'edifici on van viure els Miró, té una presència diferent de la resta del barri, i jo diria del que es comú a París. És de maó marró, d'estil *art-decò*. Era un edifici acabat de fer, de finals dels anys vint. L'he trobat referenciat en alguns textos sobre *l'art-decò* de París. A l'esquerra de la porta d'entrada, que forma un semicercle, hi ha una placa on s'hi esmenta que allí hi va viure Miró.

Els Miró tornen a Barcelona per Nadal. En el pis del 3 rue François Mouthon, Miró hi tenia un petit taller en una de les habitacions. Vivien modestament. No hi ha quadres a les parets, ni del propi Miró, sols la boca d'un tauró i les alforges d'una mula. *“La boca del tauró me la regalà Hemingway, que l'havia pescat, i em va ensenyar fotos amb una mà humana que hi trobaren al seu ventre”*²⁶.

La Galeria Pierre del 7 al 22 de març de 1930 presenta dues exposicions sobre l'obra de Miró. Hi ha els “Interiors holandesos” i els “Retrats imaginaris”. Abans del 14 de maig, Miró i la seva esposa tornen a Barcelona, abans de traslladar-se a Palma. En una carta del 14 de maig a Sebastià Gasch hi tenim l'adreça: “Villa Enriqueta. Son Armadans. Palma de Mallorca”. El juny viatgen a Barcelona, on el 17 de juliol neix la seva filla María Dolores. *“Va néixer... a la mateixa habitació i llit on havia nascut Joan Miró...”*²⁷. Al primer pis del passatge del Crèdit núm. 4.

El 15 d'agost ja estan a Mont-roig²⁸. S'hi quedarien fins al novembre; uns quatre mesos. El 19 d'octubre Miró escriu a Gasch: *“Estarem aquí fins a darrers de Novembre,*

²⁶ “Joan Miró, vida i gest” de Josep Melià (Doposa, 1973), pàg. 173.

²⁷ Lluís Juncosa en el text “Apunts per a una petita biografia” del llibre “Estel fulgurant. Homenatge a la senyora Pilar Juncosa en els seus noranta anys”, pàg. 34

²⁸ Postal a Bartomeu Ferrà.

passaré un parell de setmanes a Barcelona... després anirem a Palma a passar les Festes, i a París dintre els primers dies de Gener (de 1931)...". A Barcelona vivien al Passatge del Crèdit núm. 4, al pis de damunt, el segon, que havia estat dels seus pares.

El 28 de novembre de 1930 s'estrena de "L'Âge d'or" de Luis Buñuel a l'Studio 28; al 10 rue Tholozé, a Montmartre, a l'oest del Sagrat Cor i a prop de la Cité des Fusains, del 22 rue Tourlaque. En paral·lel s'hi fa una exposició surrealista amb obres d'André Masson, Max Ernst, Man Ray i Miró. Uns manifestants d'extrema dreta malmeten tres collages de Miró. Per cert en aquesta pel·lícula hi surt Josep Llorens Artigas, l'amic de Miró i el que faria amb ell les ceràmiques i murals, fent de "Governador".

De gener a juny de 1931 el matrimoni Miró viurà a París. A "Entrevista con Francisco Melgar", d'aquest mateix any, en la introducció aquest explica com és el pis del 3 rue François Mouthon: *"En lo alto de una de esas inmensas casas nuevas, donde... han logrado instalar diez pisos en un espacio donde no cabrían más de cinco, ocupa Joan Miró una elegante habitación y es dueño de un diminuto taller. La casa es simpática, alegre, un poco una casa de muñecas... Estas son las casas que se construyen ahora para los artistas en los barrios de Vaugirard, de Montrouge y de Montparnasse, en el extremo oeste de Paris. Miró vive allí con su mujer... se ha casado hace poco y tiene una hijita; la felicidad resplandece en su rostro... No puedo ver ninguna de mis obras. No tengo nada mío en casa, y hasta prohíbo a mi mujer que cuelgue nada de eso en los muros..."*.

Miró ara passa un moment difícil des del punt de vista artístic i econòmic. El 17 de gener escriu a Sebastià Gasch: *"Aquí hi ha una crisi terrible que no sé pas quan s'acabarà; els que hi entenen diuen que és possible que fins pel bon temps duri aquesta enutjosa situació. Jo m'he pogut arreglar amb en Pierre (Loeb), si no d'una manera brillant, al menys per poguer aguantar el cop durant aquesta dura temporada. He estat de sort perquè casi bé tots els de la meva generació s'han trencat el coll..."*.

Ningú s'esperava el famós *crack* de Borsa de Nova York, aquell dijous negre (el 24 d'octubre de 1929). El terratrèmol financer va fer sacsejar tota l'economia mundial i naturalment va afectar molt greument el món de l'art. *"Entonces sucedió algo horroroso, algo de lo que ya nadie puede hacerse una idea hoy: la gran crisis mundial, los siete años de vacas flacas, por así decirlo, entre 1929 y 1936. En la actualidad, no puede uno hacerse a la idea de lo que pudo ser aquello, esa horrible impresión de que ya nada vale nada..."*²⁹, diu Daniel Henry Kahnweiler. Els que hem viscut la crisi financera que va començar el 2008 sabem de què parlava aquest famós marxant d'art.

El 14 d'abril es proclamava la República a Espanya. En una carta a Manuel Trens (9 de maig) Miró comenta: *"Pensem estar de retorn a primers de juny, per veure la nova República, que ja en friso..."*. A inicis de juny ja està a Barcelona³⁰. El juliol fa una breu estada a Palma de Mallorca³¹. A continuació, de mitjan de juliol a finals de novembre s'estarà a Mont-roig. Uns cinc mesos.

El 25 de novembre, des de Barcelona, escriu a J. V. Foix i el convida a sopar a casa seva, junt amb d'altres amics. Els hi vol ensenyar *"les pintures i pintures-objectes que*

²⁹"Mis galerías y mis pintores" de (Árdora Ediciones, 1961), pàg. 129.

³⁰ Postal del 9 de juny a Ràfols.

³¹ Postal de l'1 de juliol a Ràfols.

he portat de Mont-roig...”. Fou el divendres 27 de novembre, a més de Foix, hi havia, entre d’altres, Joan Prats, Sebastià Gasch, J. F. Ràfols i Àngel Ferrant. Després marxa a París³². Farà una nova exposició a la Galerie Pierre³³, “Sculptures”, del 18 de desembre al 8 de gener de 1932. Per Nadal Miró torna a estar a Barcelona.



Passatge del Crèdit núm. 4

En endavant, a partir del 1932, viurà a Barcelona, al Passatge del Crèdit núm. 4. Els motius són la crisi econòmica i que la mare de Miró, vídua, s’havia posat malalta. L’habitació que li farà d’estudi es la mateixa on ell va néixer. El febrer, viatja a Montecarlo per dissenyar el teló, el decorat, el vestuari i els objectes de “Jeux d’enfants” dels *Ballets Russes*. L’estrena serà el 14 d’abril. També es va fer a Barcelona, al Gran Teatre del Liceu, el 18 de maig de 1933.

Al juny va a París. Escriu una carta el 14 de juny a Foix; ara l’adreça és: Hôtel Récamier, 3 bis Place St Sulpice. Aquest era l’hotel on vàiem que Josep Pla es va traslladar l’estiu del 1920, després de conèixer, entre d’altres, amb Miró i Enric Cristòfol Ricart, a l’Hôtel Rouen, del 13 de la rue Notre Dame des Victoires, en la primera estada a París de tots aquests. Recordem el que deia Pla: “*He trobat un petit hotel a la plaça de Sant Sulpici... Es un hotel que m’ha semblat confortable i silenciós. La proximitat del (jardí de) Luxemburg és agradable... En fi: he decidit anar-me’n a viure al Barri Llatí...*”³⁴. Aquest hotel està a prop del bulevard de Montparnasse. Com ja vàiem, aquest grup de catalans anaven sovint als mateixos hotels.

Josep Pla escriu: “*El barri –i concretament la plaça de Sant Sulpici, en un angle de la qual hi ha l’Hôtel Récamier- està sempre submergit en santa pau. És un barri plàcid i greu, de ritme lent, apagat. En les grans ciutats, a dues passes del frenesí insuportable de la vida moderna, és possible de trobar-hi aquestes recolzades tranquil·les... Aquestes taques de silenci... Des de la porta de l’església se senten els pardals del jardí de Luxemburg. A plaça de davant, amb les quatre acàcies exhaustes, i al centre el pesant monument a l’episcopat francès... (l’església de Sant Sulpici té) un aspecte més catòlic-romà. És una fàbrica imponent i freda, patinada teatralment com tants edificis de*

³² Hi ha una postal del 5 de desembre a Sebastià Gasch.

³³ Aquesta galeria des del 1924 estava a 13 rue Bonaparte, però el 1926 es va traslladar al número 2 del mateix carrer.

³⁴ Capítol “Carta d’estiu a un amic” del llibre “Notes sobre París (1920-1921)”.

París... hi he passat moltes estones... (t*é*) grans pintures, al fresc, de Delacroix...³⁵. Aquestes pintures murals d'Eugene Delacroix es troben a la primera capella entrant a la dreta. Les va fer entre 1855 i 1861.



Hôtel Récamier



Place St Sulpice

Miró, del juliol al novembre de 1932 s'estarà al mas de Mont-roig; cinc mesos. Al setembre és quan van rebre la visita dels Calder, aquella de la representació del Circ per a la família Miró i els pagesos dels masos del voltant.

A inicis del desembre torna a París. A la Galerie Pierre Colle, 29 rue Cambacérès, del 13 al 16 de desembre, s'hi fa una exposició d'obres recents i objectes. Fou un fracàs. Aquesta galeria estava a tocar de l'inici de la rue de La Boétie, en aquella zona noble de París on també hi havia exposat a la Galerie La Licorne (1921) i a la Galerie Georges Bernheim (1928). Per una carta a Joan Prats sabem que Miró s'estava aleshores a "Chez Mr Calder, 14 rue de la Colonie", al sud-est de Montparnasse, a prop del Parc de Montsouris. Per Nadal Miró torna a Barcelona.

En endavant, Miró anirà alternant, més o menys, els hiverns a Barcelona, els inicis de l'estiu a Palma de Mallorca, d'agost a setembre (o octubre) a Mont-roig, per acabar retornant a Barcelona. Enmig hi haurà alguns viatges a París, per assistir o preparar les seves exposicions. O alguns d'altres llocs.



"Painting. Hirondelle, amour"

Per exemple, el trobem a París d'octubre a novembre de 1933 per una exposició a la Galerie Georges Berhneim. Aquesta galeria estava al 83 rue Faubourg Saint-Honoré, també en aquella zona noble de París. S'allotja a l'Hôtel Récamier³⁶.

³⁵ Capítol "Sant Sulpici" del llibre "Notes sobre París (1920-1921)", de l'Obra completa. Volum 4, "Sobre París i Franca" (Edicions Destino, 2004).

³⁶ Postal de l'1 de novembre a Joan Prats.

Des de finals del 1933 a inicis de 1934, per encàrrec de Marie Cuttoli, farà quatre olis³⁷ com a cartró³⁸ per fer tapissos.

A l'abril de 1935 va a Granada. Des d'allí, el 21 d'abril envia una postal a Magí Albert Cassanyes. A més del matrimoni Miró firmen: Adelita Lobo (secretària de l'ADLAN), Josep Lluís i Moncha Sert i l'arquitecte Josep Torres Clavé.

Al juny de 1935 el trobem a París, també a l'Hôtel Récamier³⁹. Del 2 al 20 de juliol feia una exposició a la Galerie Pierre (2 rue Bonaparte). A continuació, aprofita per anar a Brussel·les⁴⁰. Al novembre, el matrimoni Miró viatja a Praga amb motiu d'una exposició col·lectiva⁴¹. Després van a Berlín⁴².

El juny de 1936, viatja a Londres amb motiu de l'International Surrealist Exhibition a les Galeries New Burlington⁴³.

Amb l'aixecament feixista del 18 de juliol de 1936, Miró ha de marxar del mas de Mont-roig per unes amenaces de la FAI. Aquests sabien que el seu cunyat, Jaume Galobart Sanmartí, era un destacat personatge de dretes d'Osona. A inicis de setembre deuria marxar a Barcelona i a finals d'octubre està a París⁴⁴. Tenia quaranta-tres anys. El 13 de novembre s'inaugura l'exposició "27 Pintures sobre masonite" a la Galerie Pierre (2 rue Bonaparte). El 7 de desembre envia una postal a Magí Albert Cassanyes; l'adreça és de l'Hôtel Récamier. En aquells mesos, pintava en una cambra que li havia deixat el seu marxant Pierre Loeb, al 2 rue Bonaparte.

El 16 de desembre de 1936, probablement, Pilar Juncosa i la seva filla es reuneixen amb Miró a París. Les primeres setmanes els tres viuen a l'Hôtel Récamier".

En els anys setanta, Miró confessava: *“Estaba muy deprimido y desconcertado... Vivía en París, en el Hôtel Récamier de la plaza de Saint Sulpice. Muy cerca, en la calle Grans Augustins, estaba el bistrot llamado La Grenouille, adonde yo iba a comer. Un día, al salir, encontré en el suelo una botella rota, envuelta en papel. Y me dije, con esto voy a pintar un bodegón. El zapato viejo lo puse seguramente pensando en el Bodegón de las botas de Van Gogh. Le pedí a mi mujer que fuera a comprar una manzana, le clavé el tenedor... Al colocar el mendrugo no quise representar la imagen del hambre... Confieso que no tenía conciencia de que estaba pintando mi Guernica. Esa comparación la hicieron mucho después. Lo que sí recuerdo es que tenía la*

³⁷ "Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings" de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum II (1931-1941), n. 459 i del 461 al 463. Són: "Painting (Figures with Stars)", "Painting (Rhythmic Figures)", "Painting (escargot femme fleur étoile)" i "Painting (hirondelle amour)".

³⁸ Als dibuixos o pintures que serveixen de model per fer els tapissos se'ls a anomena "cartró". En anglès: "Tapestry Design".

³⁹ Postal del 25 de juny a Joan Prats.

⁴⁰ Postal del 4 juliol a Joan Prats.

⁴¹ Postal del 30 de novembre a Joan Prats.

⁴² Postal del 7 de desembre a Joan Prats.

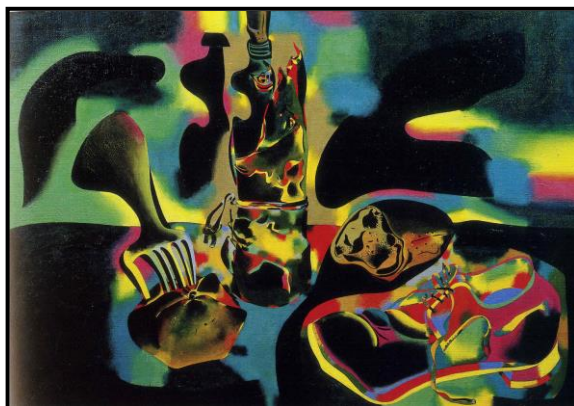
⁴³ Postal del 12 de juny a Joan Prats.

⁴⁴ Postal del 2 de novembre a J. V. Foix.

conciencia clara de que pintaba algo tremendamente grave...”⁴⁵. Es la “Natura morta del sabotot” (1937)⁴⁶.



La Grenouille



“Natura morta del sabotot”

Aquest bistrot està al 28 rue des Grands Augustins, relativament a prop de l’Hôtel Récamier, a uns quatre-cents metres. A mig camí entre l’hotel i la Galerie Pierre (al 2 rue Bonaparte), on pintava, però més a l’est, prop del Sena i per damunt del boulevard de Saint-Germain.

Tot i que Picasso encara vivia al 23 de la rue de la Boétie, després de la separació d’Olga Koklova, el 1935, havia llogat un palauet al número 7 rue des Grands Augustins. Aviat va començar a traslladar-hi algunes de les seves teles. Allí, a les golfes, el 1937, va pintar el “Guernica”.



Es curiós el paral·lelisme entre el “Guernica” de Picasso i “Natura morta del sabotot” de Miró. El mateix Miró ho esmenta. Sabem que el seu quadre el va pintar entre el 24 de gener i el 29 de maig de 1937⁴⁷. Aleshores Miró s’estava a l’Hôtel Récamier de la plaça de Saint Sulpice i pintava a la Galerie Pierre del 2 rue Bonaparte. Fins al març de 1937, com veurem més endavant, no aniria a viure al 98 del boulevard Auguste-Blanqui. És a dir, Miró va fer “Natura morta del sabotot” al 2 rue Bonaparte.

⁴⁵ “Revelaciones de Joan Miró sobre su obra” de Lluís Permanyer, publicada a la revista “Gaceta ilustrada” (23 d’abril de 1978).

⁴⁶ A ”Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum II (1931-1941), aquesta tela és el núm. 557. S’hi diu que la va pintar del 24 de gener al 29 de maig de 1937.

⁴⁷ S’esmenta a la descripció del quadre, el n. 557, en el catàleg ”Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum II (1931-1941).

Hem vist com Picasso, el 1937, ja s'estava, si més no, per pintar al 7 rue des Grands Augustins. Tan sols a un parell de carrers, uns dos-cents cinquanta metres, de la cambra on Miró pintava. A més, ens diu Miró que anava a dinar a aquell bistrot (bar) del 28 rue des Grands Augustins, a tocar del taller de Picasso. Sabem de la forta relació entre Miró i Picasso, des del 1920, des del seu primer viatge a París.



Picasso, el gener de 1937, havia rebut l'encàrrec del Govern de la República de fer un gran mural pel Pavelló de la República espanyola a l'Exposició Universal de París (del 24 de maig al 25 de novembre de 1937). Miró rep l'encàrrec d'un altre gran mural a l'abril. Seria "El segador (Pagès català en revolta)"⁴⁸ (juny 1937). Miró deuria treballar alhora acabant la "Natura morta del sabatot" (fins al 29 de maig) i preparant "El segador". És lògic pensar que Miró deuria anar a veure Picasso, estava al costat, per parlar dels seus projectes per al Pavelló de la República. És a dir, quan Miró acabava "Natura morta del sabatot", Picasso començava a pensar en el seu gran mural, que seria el "Guernica".

En un petit entorn, un parell de carrers de París i gairebé coetàniament, van néixer la "Natura morta del sabatot" i el "Guernica".

"El segador (Pagès català en revolta)"

Els primers dibuixos preparatoris de Picasso són del 18 i 19 d'abril. Encara no té clar el motiu. El bombardeig de Guernica fou el 26 d'abril i el diari que llegia Picasso, l'Humanité, ho publicaria el 28. L'1 de maig ja fa uns dibuixos del que serà el mural; la realització del qual anirà de l'11 de maig fins al 4 de juny. En aquell període Picasso vivia en un embolic sentimental. El 1935 s'havia separat d'Olga Koklova. El 1930 havia conegut a Marie Thérèse Walther amb la qual va tenir una filla, Maya (5 de setembre de 1935) i des de finals de 1935 la seva amant era Dora Maar. Aquesta, va fotografiar el procés de creació del "Guernica". En aquest 1935, Picasso tenia cinquanta-quatre anys, Olga Koklova quaranta-quatre, Marie Thérèse Walther vint-i-sis i Dora Maar vint-i-vuit.

A més, casualment, prop del taller de Picasso hi havia un famós restaurant, "Le Catalan" (25 rue des Grands Augustins). Recordarem que Miró anava a dinar a aquell bistrot del 28 del mateix carrer. "Le Catalan" era d'un personatge singular dit Joan Castanyer⁴⁹, actor⁵⁰ i director de cinema a França, on adoptà el nom de Jean Castanier. Cap als anys trenta, portava aquell restaurant del carrer dels Grands Augustins. Fou un local molt freqüentat per la intel·lectualitat. Sabem que Picasso n'era un client habitual. També hi ha constància que hi anava, entre d'altres, Robert Desnos⁵¹, Jacques Prévert⁵²,

⁴⁸ Catàleg "Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings" de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum II (1931-1941), n. 556.

⁴⁹ Joan Castanyer (Blanes, 1903 – Antibes, 1972).

⁵⁰ Sortia a "L'Âge d'Or" (1930) de Luis Buñuel.

⁵¹ Recordarem que fou qui va posar de moda aquell "Bal Nègre" del 33 rue Blomet.

Luis Buñuel⁵³, Paul Éluard, Alexander Calder... Penso que és molt possible que Miró també anés a aquest restaurant. El 30 de maig de 1943 Picasso va pintar dues versions de “El bufé de Le Catalan”. El maig de 1943 Picasso coneix en aquest restaurant Françoise Gilot, la que serà la seva segona esposa. Ell té seixanta-un anys i ella vint-i-ú. Comenta Brassai: “*Picasso propone que comamos todos juntos en el Catalán... Picasso se muere de hambre y pide un chateaubriand. Amable, cortés y previsor –está casi como en su casa en este restaurante- piensa también en los demás y se ocupa de los menús...*”⁵⁴. És el 15 de maig de 1945; fa uns dies ha acabat la Segona Guerra Mundial.

En aquells anys, el centre artístic i cultural de París inicia un nou canvi. Ara, de Montparnasse es trasllada una mica més amunt, cap al Sena. És el barri de Saint Germain des Prés. En endavant, els intel·lectuals es reuniran al Café de Flore (172 boulevard Saint-Germain), al Lipp (151 boulevard Saint-Germain) o al Deux-Magots (6 place Saint-Germain des Prés). Sebastià Gasch detalla l’ambient d’aquest barri, durant la seva estada a París (1939-1942): “*A Saint Germain-des-Prés desemboquen i es fonen les olors suaus de Luxembourg i les discussions estètiques de Montparnasse, la remor humida de Sena, la bullícia del Barri Llatí...*”⁵⁵.



98 boulevard Auguste-Blanqui

Al mes de març de 1937, la família Miró van a viure a un apartament del 98 del boulevard Auguste-Blanqui⁵⁶. És una avinguda al sud-est de Montparnasse. Aquí hi estaran fins al juliol de 1939. Recordarem que, des de l’octubre de 1927, hi vivia Hadley Richardson, la primera dona de Hemingway; allí tenia el quadre “La masia”⁵⁷. Una meravellosa casualitat. I també, des del 1927, l’arquitecte americà Paul Nelson.

Miró viu en el desconcert. “*No podía pintar casi nada, y de ahí que hiciera ejercicios copiando del natural en la Academia de La Grande Chaumière...*”⁵⁸. Aquest 1937 farà noranta-nou dibuixos⁵⁹. Havíem vist com Miró ja hi va anar el 1920 en la seva primera estada a París, quan tenia vint-i-set anys. Ara Miró té quaranta-quatre anys.

Ara, el 2018, aquesta acadèmia sembla tenir el mateix aspecte que anys enrere. Per la porta petita de la dreta s’accedeix a un llarg passadís on hi ha, cap al fons, diversos

⁵² D’aquell grup del 54 rue Château, a prop del taller de Miró del 45 rue Blomet.

⁵³ S’esmenta en ell llibre “Mi último suspiro”, Luis Buñuel (Debolsillo, 2003), pàg. 91.

⁵⁴ “Conversaciones con Picasso” de Brassai (Turner. Fondo de cultura económica, 2006), pàg. 207.

⁵⁵ “París, 1940” de Sebastià Gasch (Quaderns Crema, 2001), pàg. 33.

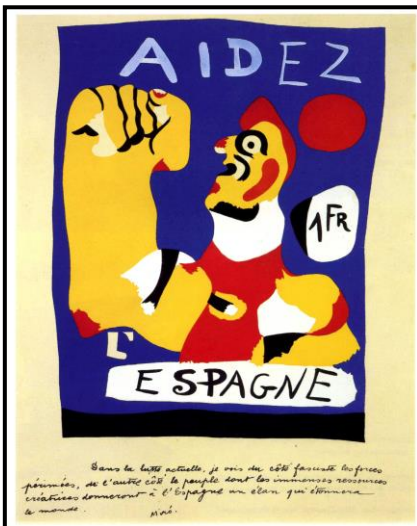
⁵⁶ Postal del 16 de febrer a Joan Prats.

⁵⁷ Ho comenta Miró en el text “Je rêve d’un grand atelier” (Somio amb un gran taller), publicat a la revista “XXe siècle”, núm. 2. Una breu crònica seva, des del març del 1920, quan va anar a París per primer cop.

⁵⁸ “Revelaciones de Joan Miró sobre su obra” de Lluís Permanyer, publicada a la revista “Gaceta ilustrada” (23 d’abril de 1978).

⁵⁹ Catàleg “Joan Miró. Catalogue raisonné. Drawings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud. n. 624 a 722

altres tallers. Creuant la porta blava, a l'esquerra, hi ha l'entrada a una gran sala on els alumnes o artistes fan les seves pràctiques. Era cap al migdia d'un dia l'abril. Sols hi havia una japonesa pintant. A la dreta, un gran finestral amb vidres permet entrar la llum exterior; amuntegats i arraconats a la paret, hi havia una munió de tamborets. A l'esquerra de la sala, una tarima on situar-se el model. Per damunt de la porta d'entrada, un petit entresolat amb alguna taula. Tot traspua un aire antic, de fa dècades.



En aquests primers mesos del 1937 Miró farà aquell segell "Aidez l'Espagne" (Ajudeu Espanya). A sota del dibuix hi posa, traduït del francès al català: "*En la lluita actual, veig del costat feixista les forces antiquades, de l'altre costat el poble que amb els seus immensos recursos creatius donaran a Espanya un impuls que sorprendrà el món*".

A l'abril, Miró rep aquell encàrrec de fer una gran pintura mural per al Pavelló de la República espanyola a l'Exposició Universal de París. El Pavelló espanyol obriria el 12 de juliol. Com hem vist, Picasso va fer el "Guernica" i Miró aquell "El segador (Pagès català en revolta)", de 5,50 x 3,65 m. Aquest mural va desaparèixer quan va acabar

l'exposició. També s'hi exposaven: "La Montserrat" de Julio González i "Font de mercuri" d'Alexander Calder, era l'únic artista no espanyol; era un homenatge a

Almadén on, a les seves mines, s'extreia mercuri i els seus treballadors havien sigut fortament reprimits pels franquistes⁶⁰.

Del 28 de maig al 15 de juny de 1937 exposa a la Galerie Pierre. A l'agost, Miró i família van a Varengeville-sur-mer (Normandia), prop de Dieppe, a l'Alta Normandia. Paul Nelson i la seva esposa, veïns dels apartaments del bulevard Auguste-Blanqui, havien convidat els Miró a la seva casa d'estiu. També hi van anar els Calder.

En una carta del 5 de febrer de 1938 a Pierre Matisse li comenta que han dinat amb Hemingway, que estava de pas per París de tornada de la guerra d'Espanya. També li diu que continua fent dibuixos de nus al natural a La Grande Chaumière.

A l'agost, els Miró tornen a Varengeville-sur-mer (Normandia). Després van uns dies al sud, a Cassis, prop de Marsella. El 29 d'agost envia una postal al que seria el seu cunyat Lluís G. Illa, el segon marit de la seva germana Maria Dolors: "*De retorn cap a París ens aturem a Avignon, que és una ciutat magnífica...*". Al novembre fa una exposició a la Galerie Pierre. Pilar Juncosa explica: "*Tothom se anava a Amèrica, tots, Masson, Sert, i ens deien: per què no veniu...*"⁶¹.

El març de 1939 Miró fa una altra exposició a la Galeria Pierre.

Mentre, en aquell inici de l'any 1939 es produiria la caiguda de Catalunya. El 26 de gener les tropes franquistes entraven a Barcelona i el 10 de febrer arribarien a la frontera amb França. L'1 d'abril finalitzava la Guerra Civil espanyola i s'iniciava la dictadura de Franco. Un grup d'intel·lectuals catalans, que havien marxat a última hora de Barcelona, després d'unes setmanes a Toulouse, havien arribat, el 4 d'abril, al castell de Roissy-en-Brie (Seine-et-Marne). Aquest era un alberg juvenil a uns trenta quilòmetres a l'est de París. Hi havia: Xavier Benguerel, Joan Oliver, Francesc Trabal⁶², Mercè Rodoreda, Armand Obiols, Pere Calders... i també l'amic de Miró i crític d'art Sebastià Gasch. Finalment aquest aconsegueix un permís per anar a passar uns dies a París. Hi estarà del dijous 25 de maig al diumenge 28; quatre dies. Un d'aquests, el dissabte 27, va a dinar al pis de Miró: "*viu en un tranquil i solitari bulevard Auguste Blanqui – grans arbres, petites tendes, metro aeri – inhibit de perfum faubourien...*"⁶³.

Quinze dies més tard, Sebastià Gasch torna a París; del 8 a l'11 de juny. "*A la galeria Casteluchó, en una travessia del bulevard Montparnasse, al costat de la famosa acadèmia de la Grande Chaumière, vaig conèixer Picasso. D'indumentària descurada... parlant sense gaire accent un català barceloní, senzill i amabilíssim, la seva coneixença em féu una gran impressió... Picasso se'm va oferir incondicionalment. Em va invitar a casa seva. L'acompanyava Sabartés, el seu amic inseparable... En aquest carrer de la Grande Chaumière, tot ple d'acadèmies de pintura...*"⁶⁴.

⁶⁰ Un reproducció d'aquesta obra està actualment a la Fundació Miró de Barcelona.

⁶¹ "Estel fulgurant". "Monòlegs d'una bella memòria", paraules de Pilar Juncosa recollides per David Fernández Miró, Pàg. 20.

⁶² Aquest fou qui va fer la primera entrevista a Miró, al diari "La Publicitat", el 14 de juliol de 1928. Després reproduïda en el llibret del mateix títol, "Una conversa amb Joan Miró", publicat per Fundació La Mirada (1993).

⁶³ "Etapes d'una nova vida. Diari d'un exili" de Sebastià Gasch (Quaderns Crema, 2002), pàg. 85.

⁶⁴ "Etapes d'una nova vida. Diari d'un exili" de Sebastià Gasch (Quaderns Crema, 2002), pàg. 96.

Encara hi ha una altra trobada amb Miró. “*El dilluns (17 de juliol), a entrada de fosc, al domicili de Joan Miró, atapeït de baguls i paquets a mig fer, anunciadors d’una villégiature imminent, vaig veure les darreres obres d’aquest vell amic. Un autoretrat⁶⁵ d’intensitat obsessionant, unes gouaches de coloracions mai vistes i trasbalsadores... Una hora més tard sopàvem a l’Alsacienne del boulevard Saint-Michel, prop de Luxembourg. Una rusticitat elegant i lluminosa d’un caràcter i d’una simpatia irresistibles. Hi vaig passar moments d’una eufòria total... Després d’un passeig pel dit bulevard, ple de barraques de fira, tirs al blanc, de gent jove, de terrasses inundades de clients i d’ulls oblics orientals, prenguérem cafè a la Sourie: paraigües multicolors i plantes, aquella animació, aquella vida, aquella lluminositat de les terrasses nocturnes del París únic al món...*”⁶⁶.

Potser aquell lloc on prenen cafè sigui el Sourire, del 15 rue de la Santé. Està a tocar del bulevard Port-Royal, a uns dos-cents metres de la Closerie des Lilas i relativament a prop del Luxembourg. Sebastià Gasch, en aquestes primeres visites a París, viu enlluernat per aquells indrets que tan sols coneixia per referència: teatres, music-halls, cinemes, bars, carrers... Però encara ha de tornar a la reclusió del castell de Roissy-en-Brie. Passats uns mesos podrà establir-se a París. Però, aviat tot canviaria, els alemanys entrarien a París el 14 de juny de 1940.

En aquests cinc dies de la tercera estada de Sebastià Gasch a París, del 17 al 21 de juliol, va a dinar “*a la Crémérie Chaude, davant l’estanc del Dôme, que em recomanà Miró. Clar i net, taules i prestatges de marbre blanc, càndids plafons de vaques a les parets. I molt barat...*”⁶⁷. Dèiem que una cremérie era un lloc on originalment es venia llet i que, a partir de la segona meitat de segle XIX, algunes es van transformar en petits restaurants populars; seria el que es coneix com una granja. He trobat una Crémérie Chaude al 96 Boulevard du Montparnasse, una mica cap a l’oest del Dôme. No sé si deu ser el mateix local que citava Josep Pla en un dels seus “Retrats de passaport”⁶⁸, doncs no coincideix exactament la seva localització. Pla deia que era molt freqüentat pels artistes catalans i anotava que estava al bulevard de Montparnasse, entre la Closerie des Lilas i el bulevard Raspail.

Pocs dies després d’aquella vetllada de Gasch amb Miró, a mitjans de juliol, la família Miró marxen a passar l’estiu a Varengeville (Normandia), on lloguen una casa, Clos des Sansonettes⁶⁹. Hi romandran fins a finals de maig de 1940. Allí s’hi estaven, entre d’altres, l’arquitecte Paul Nelson, Georges Braque i Raymond Queneau. Aquest darrer explicava: “*Miró vivia en una petita casa, semblant a la meua, la típica casa normanda que impressiona als estiuejants, però que avorreixo. Miró pintava. Però no vaig veure mai cap de les seves teles. Intentava fer-lo parlar. Impossible. Li preparava trampes. No queia en el parany. Estimo molt a Miró. Però sobre confidències, es terriblement dur...*”⁷⁰. Raymond Queneau havia conegut Miró cap al 1923; formava part d’aquell grup del 54 rue Château, on també hi havia Jacques i Pierre Prévert. Aquests es relacionaven amb els de 45 rue Blomet, on estava Miró.

⁶⁵ Deu ser “Autoretrat I” (1937-1938). ”Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum II (1931-1941), n. 578.

⁶⁶ “Étapes d’una nova vida. Diari d’un exili” de Sebastià Gasch (Quaderns Crema, 2002), pàg. 122.

⁶⁷ “Étapes d’una nova vida. Diari d’un exili” de Sebastià Gasch (Quaderns Crema, 2002), pàg. 125.

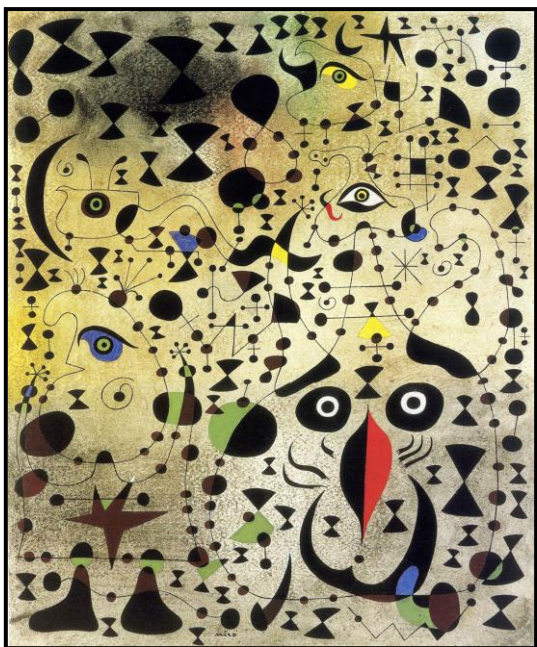
⁶⁸ “Joan Miró, jove, a París”.

⁶⁹ Postal del 27 de juliol a Domènec Escorsa. L’adreça és: “Route de l’Eglise. Le Clos des Sansonnets...”.

⁷⁰ “Joan Miró ou le Poète préhistorique” (1949) de Raymond Queneau. Traduït de la citació que fa Jacques Dupin a “Miró” (Ediciones Polígrafa, 1993), pàg. 242.

L'1 de setembre de 1939 esclata la Segona Guerra Mundial. Els Miró decideixen quedar-se a Varengeville-sur-mer. Picasso el 2 de setembre marxa de París, se'n va a Royan; no tornarà fins al 25 d'agost de 1940, quan les tropes alemanyes van entrar a Royan.

Deuria ser en aquest temps que Miró du al magatzem Lefebvre-Poinet's les obres que guardava al pis de París. No les recollirà fins al 1956, quan s'estableix a Palma de Mallorca. Aquest magatzem estava al 2 rue Brea, molt a prop de La Rotonde, una mica més amunt de l'encreuament dels bulevards Montparnasse i Raspail.



Aquest gener de 1940 Miró comença la sèrie "Constel·lacions". Comenta a James Johnson Sweeney: "*Sentia un profund desig d'escapar. Em tancava deliberadament en mi mateix. La nit i la música i les estrelles van començar a tenir un paper cada vegada més important en la suggestió de les meves pintures...*"⁷¹. Les primeres deu "Constel·lacions" les fa a Varengeville-sur-mer (de gener a maig)⁷². En total en faria vint-i-tres.

**"Le bel oiseau déchiffrant l'inconnu au couple d'amoureux"
Mont-roig (23-7-1941)**

El 10 de maig, després de nou mesos d'iniciada la guerra, l'exèrcit alemany comença la invasió d'Holanda i Bèlgica. Comencen els bombardejos alemanys a Normandia. El 20 de maig, la família Miró aconsegueix pujar a un tren que va a París. Aquí s'hi estaran uns dies. El dia 5 de juny els Miró marxen de París cap a Perpinyà. Sebastià Gasch descriu amb detall el París d'aquells dies, concretament del divendres 14 de juny, el dia que entren els alemanys a París: "*Ils son là!... L'atmosfera està carregada d'angoixa. París, completament buit, és una ciutat morta. El silenci, més pesat que mai, oprimeix el pit, impedeix de respirar. Hi ha encara alguns fugitius, ressagats i disseminats...*"⁷³. El mateix Gasch també comenta que va a l'acadèmia La Grande Chaumière on hi troba Miró: "*Pàl·lid, desencaixat, les faccions desfigurades per la por, només anava dient com una lletania: Han tirat bombes a Varengeville...!...*"⁷⁴. Aquesta darrera descripció deu correspondre a alguns dies anteriors, doncs diem que els Miró el 5 de juny van marxar cap a Perpinyà⁷⁵. El 6 de juny, des de Perpinyà, Miró escriu a Pierre Matisse:

⁷¹ "Entrevista amb James Johnson Sweeney", a la revista "Partisan Review" (1948), del llibre "Margit Rowell", pàg. 294. Traduït al català.

⁷² "Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings" de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum II (1931-1941), del n. 628 al 637.

⁷³ "París, 1940" de Sebastià Gasch (Quaderns Crema, 2001), pàg. 11. Gasch no tornarà a Barcelona fins al 1942.

⁷⁴ "Joan Miró" de Sebastià Gasch (Editorial Alcides, 1963), pàg. 60.

⁷⁵ El propi Sebastià Gasch no esmenta aquesta trobada amb Miró en el seu llibre "Etapas d'una nova vida. Diari d'un exili" de Sebastià Gasch (Quaderns Crema, 2002).

*“Després de reflexionar he decidit tornar. Crec que es el més sensat per resguardar a Pilar i a la petita i per calmar les inquietuds de les nostres famílies... No sé el que m’espera al arribar ni com seré rebut... Aquest nou contacte amb el paisatge català i amb obres importants que vaig deixar començades abans de marxar em farà, sens dubte, molt de bé...”*⁷⁶. En el trajecte vers Espanya, Miró duia les “Constel·lacions” sota el braç.

La Grande Chaumière a més de l’acadèmia de dibuix també tenia una botiga de material per pintors: teles, colors... Estava al 145 boulevard du Montparnasse, molt a prop de l’acadèmia. La duia Antoni Casteluchó Diana, germà de Claudi, aquell pintor i professor de l’acadèmia. La botiga era el lloc on anaven a comprar molts dels artistes del moment; entre d’altres sabem que hi anaven Picasso i Matisse. També hi anava Miró⁷⁷.

Palau i Fabre comenta que en aquesta botiga hi havia els germans Antoni, Claudi, Antònia i Enriqueta Casteluchó. Un dels empleats era Jaume Vidal, conegut com “Monsieur Vidal”; diu que aquest va muntar la gran tela del “Guernica” i duia tot el material que comprava Picasso a casa seva⁷⁸.

Els Miró, el 8 de juny passen la frontera. Miró tenia quaranta-set anys. Estan unes setmanes a la finca de Tona, mas Riambau, que havia estat del seu cunyat, Jaume Galobart. Aquest havia estat assassinat per milícies anarquistes el 14 d’agost de 1936. A l’agost ja estan a Palma de Mallorca. Hi estarà fins al juliol de 1941. Miró continua pintant les “Constel·lacions”; en fa deu més⁷⁹. Al juliol tornen a Mont-roig i Miró pinta les tres darreres “Constel·lacions”⁸⁰. En total n’ha fet vint-i-tres.

A l’octubre de 1941 va a Barcelona i al cap d’unes setmanes a Palma de Mallorca. Al juliol de 1942 tornaran a Mont-roig. A l’octubre de 1942 s’instal·len al passatge del Crèdit núm. 4. Aquí hi romandrà fins al 1956. Els estius continuarà anant al mas de Mont-roig.

Sabem que Picasso el 1942 va a aquella acadèmia de dibuix de la Grande Chaumière, on Miró va assistir-hi el 1920 i 1937-1938. Té seixanta-dos anys. Explica que el 8 d’abril hi va amb Henri Michaux i que aquest, abans d’entrar, li pregunta *“No te dicen nada al entrar? ¿Están mirando lo que haces?...”* i Picasso li contesta *“No, no. Hay libertad absoluta... Usted hace lo que quiere. Se sienta donde le parezca con tal de que haya sitio...”*⁸¹.

A l’octubre de 1942 Sebastià Gasch torna a Barcelona.

⁷⁶ Carta publicada per Victòria Combalá al suplement “Culturas” de “La Vanguardia” (8-2-2012). Traduïda al català.

⁷⁷ Per exemple, consta en anotacions seves del 15 i 17 d’octubre de 1939. Números 1768-1679 del Fons de la Fundació Miró.

⁷⁸ “Picasso i els seus amics catalans” de Josep Palau i Fabre (Edició Galàxia Gutenberg / Cercle de Lectors, 2006), pàg. 203.

⁷⁹ “Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum II (1931-1941), n. 638 a 647.

⁸⁰ “Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum II (1931-1941), n. 648 al 650.

⁸¹ “Conversaciones con Picasso” de Brassai (Turner. Fondo de cultura econòmica, 2006), pàg. 145.

El 25 d'agost de 1944 París es alliberada. El 8 de maig de 1945 acaba a Europa la Segona Guerra Mundial.

El 1947, del febrer a l'octubre la família Miró estan a Nova York. Entre d'altres activitats, el mes de maig fa una exposició a la Galeria Pierre Matisse de Nova York. Aquest, des de 1932 era el seu marxant als Estats Units. En aquesta estada a Nova York Miró va aconseguir una gran repercussió.



Miró fa el seu primer viatge a París després de la Guerra Civil el 1948. S'hi va estar de febrer a març. L'obertura de la frontera francesa tingué lloc el 10 de febrer de 1948; fins aleshores calia un permís especial per anar a l'estranger. Miró aprofitarà aquest viatge per lligar un nou contracte, ara amb Aimé Maeght. A partir d'aquest 1948 Maeght seria el marxant de Miró per Europa. Aquest, tenia cinquanta-cinc anys.

El 18 de febrer, ja a París, Miró escriu a Josep Palau i Fabre: “Voleu telefonar-me vers les 9 del matí. Tinc varies coses per vos i m'agradaria veure-us. Una abraçada”. Palau i Fabre estava a París des del desembre de 1945. Va aconseguir una beca de l'Estat francès. Per aquesta carta sabem que Miró s'allotjava a l'Hôtel Pont-Royal (7 rue Montalembert), Chambre 87.



Casualment ara aquest hotel està al davant de la Galerie Maeght al número 42 de la rue Bac. Quan Aimé Maeght s'instal·la a París va obrir la galeria al número 13 rue Téhéran, per damunt del boulevard Haussmann. La inaugura, el desembre de 1945, amb una exposició d'Henri Matisse. El juliol de 1947 es faria “Le Surréalisme en 1947: Exposition Internationale du Surréalisme”, on ja hi participa Joan Miró. El 1956 Adrien Maeght, fill d'Aimé, obrirà la seva pròpia

galeria al 42 rue Bac. Actualment és l'única Galerie Maeght que hi ha a París.

Entre finals de setembre i principis d'octubre de 1948, Miró es trasllada a París on prepara la seva primera exposició a la Galeria Maeght (del 19 de novembre al 18 de desembre). Es du a terme al 13 rue Téhéran. Hi havia pintures, obres sobre paper i les primeres ceràmiques que havia fet amb Josep Llorens Artigas. També és a la zona noble de París; més amunt de la rue La Boétie, on havia viscut Picasso i on hem vist que hi havia un grapat de galeries.



Galeria Maeght (13 rue Téhéran)

En una altra carta, ara a Josep Lluís Sert, des de Barcelona, el 19 de març de 1955, li diu: “el 25 la Pilar i jo arribem a París per passar-hi dos mesos...”. L’avisava que també estarà en aquell Hôtel Pont-Royal.

El 1956, la família Miró es trasllada a la seva nova casa de Palma de Mallorca. Sempre els estius retornarà a Mont-roig (fins al 1976).



Hôtel Mont-Thabor (4 rue du Mont-Thabor)

Passats uns anys, Miró canvia d’hotel. En una carta a Sert, del 24 de maig de 1963, diu: “*Marxem a París el 3 Juny (Hôtel Mont-Thabor, 4 rue du Mont-Thabor) per passar-hi una mesada, doncs hi tinc molta feina...*”⁸². Actualment es l’Hôtel Renaissance, està en un carrer paral·lel al de Rivoli, al damunt del Jardin des Tuileries i a tocar de la molt exquisida place Vendôme.

A finals de febrer de 1964 es produeix, a París, el primer contacte personal de Miró i Raimon. Sabem que el 23 de febrer Miró va arribar a París⁸³ i que el 5 de març ja estava a Saint Paul de Vence⁸⁴; preparava la instal·lació de les seves escultures de la Fondation Maeght.

Raimon ho explica amb detall en una columna a la revista “Destino” (de l’11 de juliol de 1964), que duia per títol “Encuentro con Joan Miró”. “*Alberto Oliveras, buen conocedor de París, me habló del Restaurante Barcelona, dijo que era una visita casi obligada. La noche del sábado fuimos a tomar café...*” (deuria ser el 29 de febrer). Comenta que el propietari era Fèlix Ferrer. Aquest, els hi va dir que “*esa misma noche entre los comensales se encontraba Joan Miró y su esposa...*”. Més tard, acabades unes actuacions musicals de “*chants et danses régionales d’Espagne*”, aquell Fèlix Ferrer “*nos presentó a Joan Miró y a su esposa. Miró nos dijo que estaba contento de conocernos... Charlamos unos momentos y canté unas canciones. Tras las canciones reanudamos nuestra charla. Me dijo que tenía esperanza en las generaciones que van incorporándose a la vida del país... Ya en la calle continuaba nuestra charla. Su mujer nos daba prisas: “Que fa fred Joan, vine de seguida... “. Todavía me dijo que le*

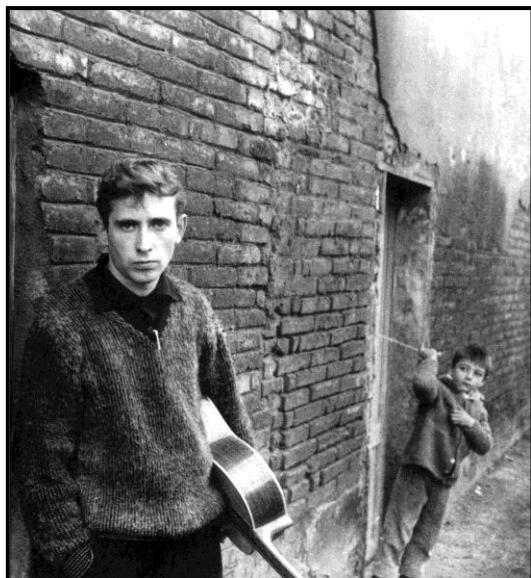
⁸² El regentava el català Joan Garolera Molist. El tenia des de 1920.

⁸³ Carta de Pilar Juncosa a Moncha Sert.

⁸⁴ Carta de Miró a Josep Lluís Sert

parecía muy interesante el movimiento de la Nova cançó catalana y la labor que con ella se está realizando... Quedamos en que nos volveríamos a ver...”.

Aquest era el famós Restaurant Barcelone del número 9 rue Geoffroy Marie, a tocar del Folies Bergère. Raimon diu que li porta Alberto Oliveras; aquest fou un periodista famós dels anys seixanta i setanta. Feia un programa de ràdio “*Ustedes son formidables*” (a la SER, del 1960 al 1977) de gran audiència. Era una crida a la solidaritat ciutadana davant situacions dramàtiques personals.



Fèlix Ferrer, de Sant Sadurn d’Anoia, havia obert el 1927 aquell restaurant a París on, amb el pas dels anys, hi passarien molts dels catalans que anaven a aquella ciutat⁸⁵. Escrivia José Tarín Iglesias a “La Vanguardia” (11 de juliol de 1969), pàg. 41, en el moment que s’anava a tancar aquell restaurant que Ferrer era un “*catalán bondadoso y paternal, es una de las figuras más populares y admiradas de París...*”, i esmentava que el restaurant estava “*en el corazón de uno de los barrios más típicos y concurridos... a cuatro pasos del Folies Bergère... No sólo eran clientes catalanes los que acudían... también insignes personalidades francesas...*”. Després afegia una informació que ens retorna a Miró: “*bien puede decirse que la idea que en París existiera una plaza dedicada a nuestra ciudad, nació en alguna sobremesa del restaurante Barcelona... Un día Félix Ferrer llevó a Joan Miró a visitar la nueva plaza de Barcelona, insinuándole que allí faltaba un elemento decorativo. En el acto, expresó Miró su deseo de hacerlo en homenaje a la Ciudad Condal y a París. El gran artista catalán cumplió su palabra y realizó una monumental ornamentación titulada l’Ocell lunar...*”. Continua explicant que un cop posada aquesta escultura a la plaça resultava massa gran i calia estudiar un nou emplaçament.

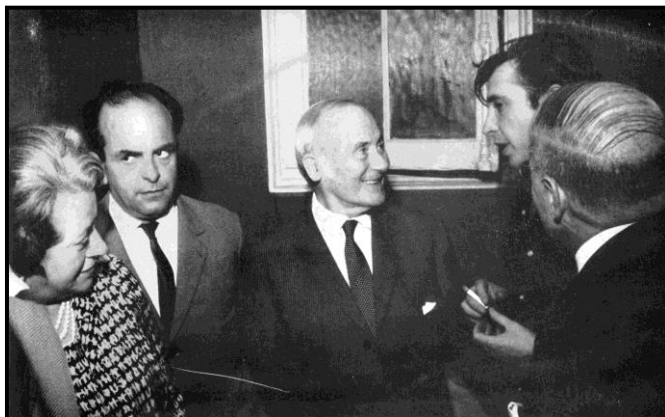
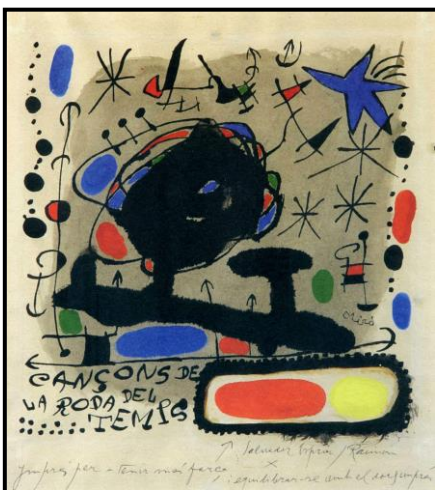
L’Ajuntament de París va emetre el 9 de març de 1961 l’ordre de creació d’aquesta “Place Barcelone”. És una plaça relativament petita situada a la *rive droite*, més avall de la Tour Eiffel. Possiblement aquesta escultura, “Ocell lunar”, fos la que va acabar a l’Square Blomet, al parc que hi ha ara al 45 rue Blomet, on va estar el primer taller de Miró a París⁸⁶.

⁸⁵ Fèlix Ferrer havia col·laborat econòmicament amb diverses revistes catalanes a l’exili. Era oncle de l’escriptor i polític Octavi Saltor; aquest estava casat amb Maria Soler Ferrer.

⁸⁶ Recordarem que el parc es va inaugurar el 1969 i que el 1974 s’hi va col·locar l’escultura de Miró.

Sobre l'encontre de Miró i Raimon, aquest hi afegia: “*al sortir del restaurant ens vam donar les adreces respectives i que li agradaria fer alguna cosa junts. Jo estava meravellat. Al cap de poc temps de tornar a Xàtiva, vaig rebre a casa una litografia seva firmada i dedicada. Van venir tots els amics a casa a veure-la. Jo vaig viure a Xàtiva fins al 1966 quan em vaig casar amb l'Annalisa. La primera vegada que vaig veure una obra de Miró fou quan estudiava batxillerat, en un llibre de text. Era una reproducció en blanc i negre. Em va impressionar molt tot i que calia intuir els seus colors: el roig, el verd... En qualsevol cas, les formes tenien un gran impacte*”⁸⁷.

Miró i Raimon es tornarien a trobar a París el 7 de juny de 1966 en aquell famós recital de Raimon al Teatre Olympia (28 boulevard des Capucines). Miró havia fet la coberta del disc LP “Cançons de la roda dels temps” (1966). Aquell recital quedaria enregistrat en el disc LP “Raimon à l'Olympia”. A la contracoberta d'aquest disc hi ha una fotografia de Raimon amb Miró d'aquell dia. Aquest és aquell LP prohibit en aquella Espanya del franquisme, un disc que molts vam estimar, és el de la coberta negra i al bell mig, tan sols, el primer pla de la cara de Raimon, de perfil, cantant. Hi havia des de “Al vent” a “Diguem no”, passant per “D'un temps, d'un país” o “Inici de càntic en el temple”, aquell poema d'Espriu que també s'inclouria a “Cançons de la roda dels temps”.



Raimon detallava aquesta col·laboració: “*Anteriorment havia posat música al poema Cançó del capvespre (1964) i estava treballant en altres poemes de Salvador Espriu per tal de fer un disc gran, un LP. Quan vaig acabar, a finals de 1965, l'editora Edigsa es mostrà una mica reticent a publicar-lo, pensant que era una cosa molt minoritària i que s'allunyava del meu públic natural; no semblava el Raimon de El vent o D'un temps, d'un país. No sabia com sortir-me'n i em vaig adreçar a Miró per si volia fer-ne la coberta. Va ser el que va facilitar la seva publicació. Fou Cançons de la roda dels temps (1966)...*”⁸⁸.

És rellevant esmentar l'estada a París, el maig de 1974, per preparar dues exposicions: “Joan Miró” al Grand Palais (del 17 de maig al 13 d'octubre) i “Miró. L'oeuvre graphique” al Musée d'Art Moderne de la Ville (del 2 de maig al 15 de setembre). La revista

⁸⁷ D'un text meu, “Raimon, Miró i Mont-roig”, publicat a “**Ressò mont-roigenc**” núm. 128 (IV trimestre 2013), pàg. 12.

⁸⁸ “Raimon, Miró i Mont-roig”, publicat a “**Ressò mont-roigenc**” núm. 128 (IV trimestre 2013), pàg. 12.

“Destino” titularia: “Miró era una fiesta”⁸⁹, servint-se del títol d’aquell llibre de Hemingway⁹⁰. Aprofitant aquests esdeveniments i que havia fet vuitanta anys, es va fer una gran festa al Moulin de la Galette, al 83 rue Lepic, a Montmatre; a uns tres-cents metres de la Cité des Fusains, del taller del 22 rue Tourlaque; on Miró va viure del 1926 al 1929.

Hi van actuar la cobla La Principal de la Bisbal, el cantant Raimon⁹¹, la Maria del Mar Bonet i uns castellers que van fer una actuació al jardí. S’hi van ballar sardanes. Les estovalles les havia pintat Alexander Calder. I hi havia panets amb formes mironianes⁹².

Però no tot fou xerinola. Ressenya Manuel Ibàñez Escofet: “Vàrem sopar i ballar sardanes... Després... Carles Santos, aleshores molt tocat per la política, interpretà al piano aquelles curioses composicions seves i convertí el concert en un homenatge a Salvador Puig Antic, executat feia poc...”⁹³. Explica Ramon Chao, molts anys col·laborador de la revista “Triunfo” (i pare del cantant Manu Chao), una conversa amb Miró un d’aquells dies: “*Un día, en La Rotonde, lo vimos más cariacontecido que nunca. Le preguntamos la razón: Ya sabéis que esos criminales asesinaron al anarquista Salvador Puig Antich con el garrote vil, un sistema medieval que desde hace años ninguna nación utiliza en el mundo. Anteayer nos hemos reunido en el Moulin de la Galette, recogimos bastante dinero; pero ninguna campaña ablandó a Franco, ni tan siquiera la intervención del Papa.... Conmovido, se lanzó en la realización del Tríptico en memoria de Salvador Puig Antich*⁹⁴, un acrílico sobre tela...”⁹⁵.

En aquesta estada a París, Miró deuria allotjar-se també en aquell Hôtel Pont-Royal. Ho sabem per una anècdota que m’explicava Francesc Vicens, el que fou el primer director de la Fundació Miró, en la qual Miró menystenia el muralista mexicà David Siqueiros per la seva participació en l’intent de matar Trotsky⁹⁶, a Mèxic⁹⁷.

El darrer viatge a París de Miró fou el novembre de 1979, tenia vuitanta-sis anys. Hi havia anat per primer cop el 1920. Moriria el 25 de desembre de 1983, als noranta anys.

⁸⁹ Crònica a la revista “Destino” (1 de juny de 1974) de Joan Teixidor, amb fotografies de Català-Roca.

⁹⁰ “Paris era una fiesta” (“A Moveable Feast”, 1964).

⁹¹ En una de les fotografies de “Destino” s’hi veu Raimon cantant.

⁹² Sobre aquesta festa, mireu el llibre “Joan Miró i Mont-roig: el xiscle de l’oreneta (1930-1983)” de Martí Rom (Arola Editors, 2018), pàg. 311.

⁹³ Llibre “La memòria és un gran cementiri” de Manuel Ibàñez Escofet (Edicions 62, 1990), pàg. 217.

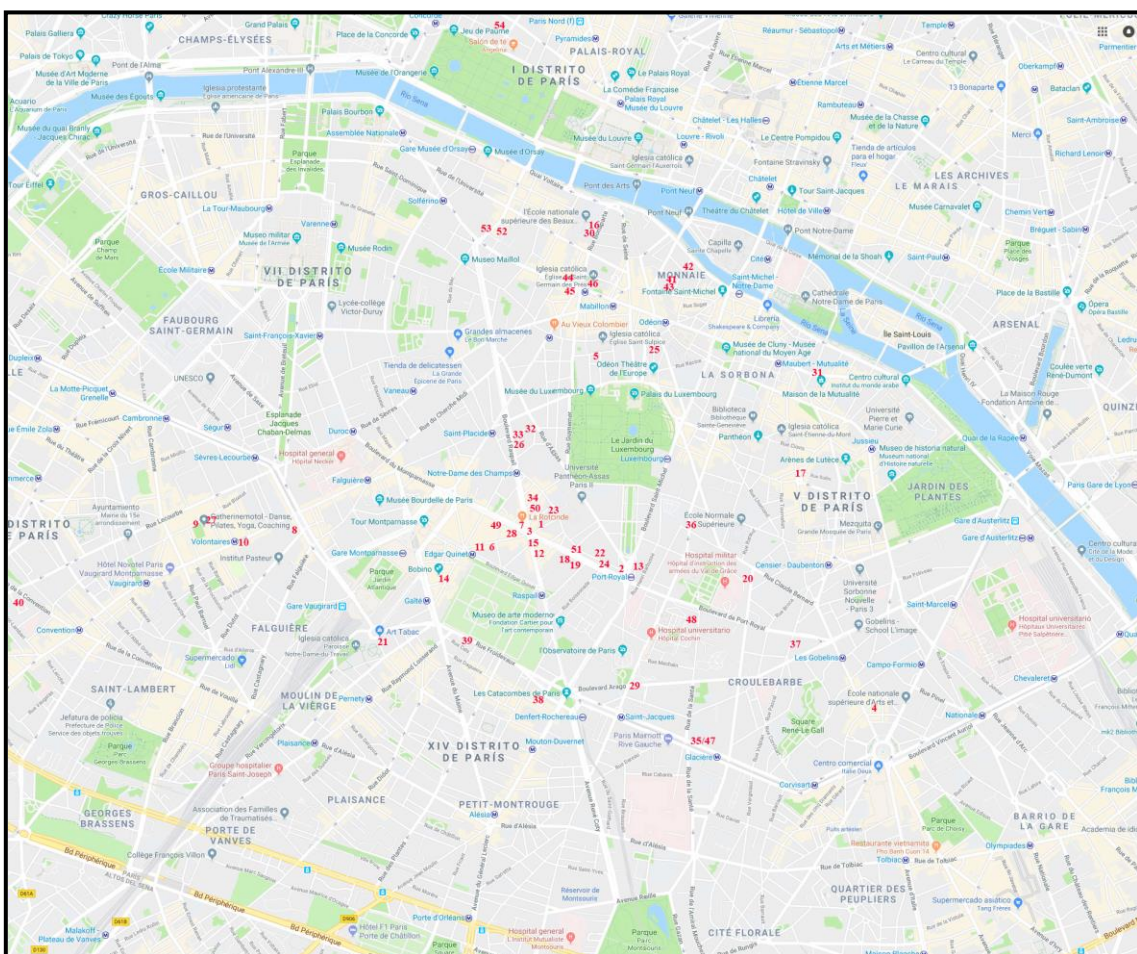
⁹⁴ “L’esperança del condemnat a mort”. ”Joan Miró. Catalogue raisonné. Paintings” de Jacques Dupin i Ariane Lelong-Mainaud (1999), Volum V (1969-1975), n. 1574. Consta del 9 de febrer de 1974.

⁹⁵ En el seu blog, 10 de juny de 2013.

⁹⁶ Miró havia conegut Trotsky en l’estada d’aquest a París (1933-1935). Sembla que van coincidir a La Rotonde en alguns dels viatges de Miró a París.

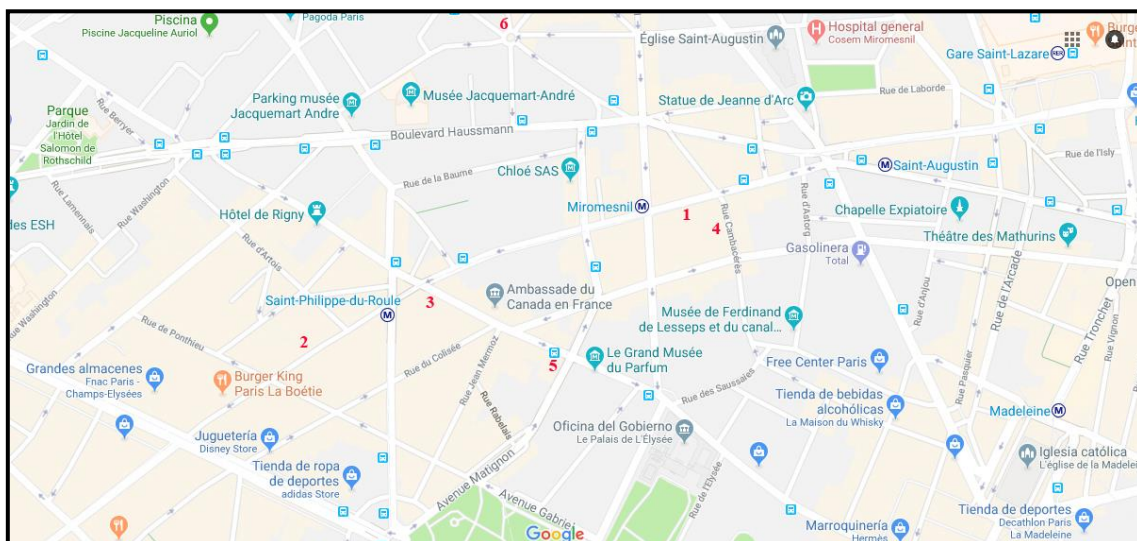
⁹⁷ Vegeu “Joan Miró i Mont-roig: el xiscle de l’oreneta (1930-1983)” de Martí Rom (Arola Editors, 2018), pàg. 312.

LOCALITZACIONS

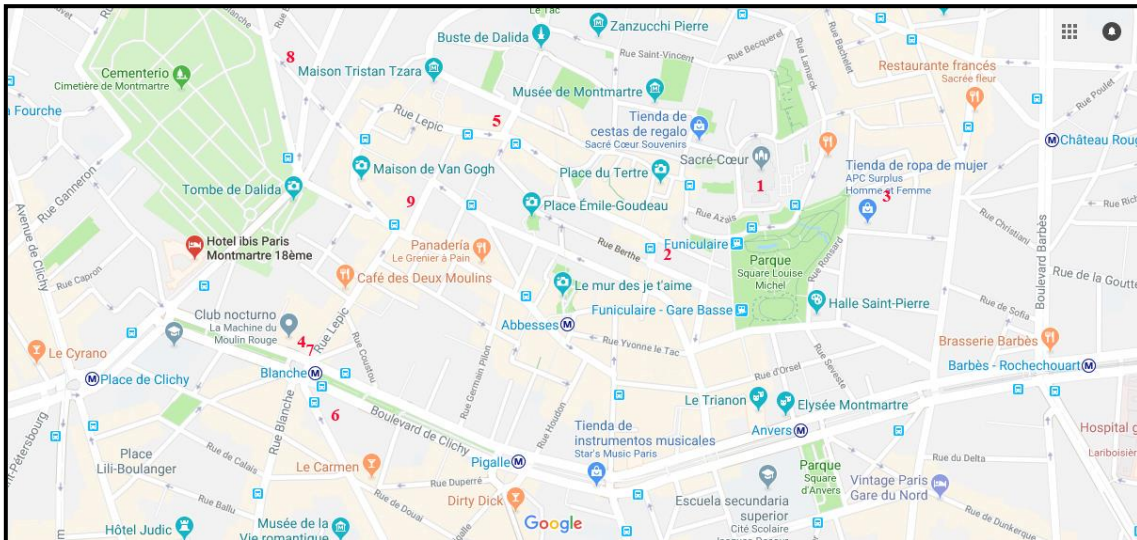


- 1: La Grande Chaumière, 14 rue de la Grande Chaumière
- 2: Closerie des Lilas, 171 Boulevard du Montparnasse
- 3: Boulevard Raspail
- 4: Bedel, 2 rue Véronèse
- 5: Hôtel Récamier, 3b Place Saint Sulpice
- 6: Hôtel Delambre, 35 rue Delambre
- 7: La Rotonde, 105 boulevard du Montparnasse
- 8: Hôtel Innova, 32 boulevard Pasteur
- 9: Taller, 45 rue Blomet
- 10: Metro Volontaires
- 11: Hôtel Namur, 39 rue Delambre
- 12: Ball La Grande Chaumière,
- 13: “Bal Bullier”, 31 avenue de l’Observatoire
- 14: Restaurant de les Mille Colonnes, rue de la Gaîté 20
- 15: (Miró) Hôtel de la Haute Loire, 203 boulevard Raspail
- 16: Taller d’André Derain, 13 rue Bonaparte
- 17: Primer pis de Hemingway, 74 rue Cardinal Lemoine
- 18: Le Caméléon, 146 boulevard Montparnasse
- 19: Cafè Jockey, 148 boulevard Montparnasse
- 20: (Miró) 10 rue Berthollet
- 21: 54 rue Château
- 22: Segon pis de Hemingway, 113 de Notre Dame des Champs

- 23: Pis d' Ezra Pound, 70 de Notre Dame des Champs
- 24: Au Nègre de Toulouse, 157 boulevard du Montparnasse
- 25: Shakespeare & Co., 12 rue de l'Odéon
- 26: American Center, 107 de boulevard Raspail
- 27: Bal Nègre, 33 rue Blomet
- 28: Bar Dingo, 10 rue Delambre
- 29: Tennis, boulevard Arago
- 30: Galerie Pierre, 13 rue Bonaparte
- 31: Gimnàs del 26 rue Pontoise
- 32: Pis de Getrude Stein, 27 rue de Fleurus
- 33: Pis de Hadley Richardson (primera esposa de Hemingway), 35 rue de Fleurus
- 34: Galeria Vavin-Raspail, 28 rue Vavin
- 35: Pis de Hadley Richardson, 98 boulevard Auguste Blanqui
- 36: Studio des Ursulines, 10 rue des Ursulines
- 37: Pis de Luis Buñuel, 39 rue Pascal
- 38: Pis d' Alexander Calder el 1926, 22 rue Daguerre
- 39: Pis d' Alexander Calder a partir del 1928, 7 rue Cels
- 40: (Miró) 3 rue François Mouthon
- 41: Bistrot La Grenouille, 28 rue des Grands Augustins
- 42: Taller de Picasso, 7 rue des Grands Augustins
- 43: Restaurant "Le Catalan", 25 rue des Grands Augustins
- 44: Café de Flore, 172 boulevard Saint-Germain
- 45 : Lipp, 151 boulevard Saint-Germain
- 46 : Deux-Magots, 6 place Saint-Germain des Prés
- 47 : (Miró) 98 del boulevard Auguste Blanqui
- 48: Cafè Sourire, 15 rue de la Santé
- 49: Crémerie Chaude, 96 Boulevard du Montparnasse
- 50: Magatzem Lefebvre-Poinet's, 2 rue Brea
- 51: Botiga de la "Grande Chaumière", 145 boulevard du Montparnasse
- 52: (Miró) Hôtel Pont-Royal, 7 rue Montalembert
- 53: Galerie Maeght (Adrien Maeght), 42 de la rue Bac
- 54: (Miró) Hôtel Mont-Thabor, 4 rue du Mont-Thabor



- 1: Pis Picasso, 23 rue de la Boétie
- 2: Galerie La Licorne, 110 rue de La Boétie
- 3: Galerie Georges Bernheim, 109 rue du Faubourg Saint-Honoré
- 4: Galerie Pierre Colle, 29 rue Cambacérès
- 5: Galerie Georges Berhneim, 83 rue Faubourg Saint-Honoré
- 6: Galerie Maeght (Aimé Maeght), 13 rue Téhéran



- 1: Sacré Coeur
- 2: Pis de Max Jacob, 17 rue Gabrielle
- 3: Cafè Saboyarde, rue Muller
- 4: Moulin Rouge , 82 boulevard de Clichy
- 5: Moulin de la Galette, 83 Rue Lepic
- 6: Pis d'André Breton, 42 rue Pierre Fontaine
- 7: Cafè Cyrano, Place Blanche, 82 boulevard de Clichy
- 8: "Cité des Fusains", 22 rue Tourlaque
- 9: Studio 28, al 10 rue Tholozé